

„Moderna“ v hrvaški umetnosti. ¹⁾

Spisal Milan Marjanović.

Hrvška je lanjskega leta doživela literarno burjo, boj med »starimi« in »mladimi«, boj za takozvano »moderno«. Burja ta je sicer sedaj utihnila, »mladi« so za sedaj ostali brez glasila, brez orožja, deprimirani so, toda borba ni prenehala, in mladi elementi niso za zmerom vrženi na tla, niti niso njih ideje izpodnesene. Moram opomniti, da »moderna« in »moderno« ni isto (to razliko delajo dandanes vsi kritiki). Samostalnik »moderna« izraža novo smer mišljenja, ali da se bolje izrazim, to so nove smeri duha in načina, kako se življenje človeško prosmatra. To smer označuje nekak odpor proti naturalizmu, materializmu in proti vsakršnemu omejevanju individualnosti, proti vsakemu nasilju — objektivnosti. To so smeri subjektivistne, revolucionarne, mlade. »Moderno« pa je vse ono, kar je nova doba boljšega in naprednejšega spravila na dan z ozirom na staro dobo, zlasti pa na srednjo. Ni »moderna« ni »moderno« se ne sme zamenjavati z — modo.

Ta borba na Hrvaškem je poučna tudi za Slovence, ker so v njej prišla na vrh mnoga vprašanja, ki zanimajo tudi Slovence. Ta borba na Hrvaškem je samo prizor iz velike borbe, ki jo bije evropski duh.

V tem spisu se pečam bolj s teoretiško borbo za »moderno«. Umetniške produkcije same za sedaj ne opišem.

* * *

Da se bomo lože orientirali, navedem tukaj na kratko pregled, kako se je novejša hrvaška literatura razvijala, predno je nastopila borba za »moderno«.

V drugi polovici sedemdesetih in osemdesetih let je imela hrvaška literatura tudi burno periodo. Takrat se je mladež, zbrana v Starčevićevi stranki, bojevala proti idealistnemu pravcu »Vienca« pod zastavo naturalizma ali realizma. Izhajala sta dva dobra književna časo-

¹⁾ Ta essay je spisal za »Zvon« mladi hrvaški literat, kateremu bodo naši čitatelji gotovo hvaležni za zanimivo razpravo. Gospod avtor naj nam ne zameri, da smo spis njegov nekoliko okrajšali, kjer se nam je potrebno zdelo. Sicer pa puščamo gospodu M., ki je za svoje trditve sam odgovoren, popolnoma svobodno besedo. —

Uredništvo.

pisa (»Hrvatska Vila« in »Balkan«), izhajali so še almanahi (»Hrvatska« 1880 in 1881), več knjig in prevodov. Toda vsa ta borba je bila pretesno spojena s politiško stranko, poezija je bila preveč politiško-nacionalno-revolucionarna; naturalistični romani pa celo niso bili niti realistični. Vse to gibanje ji imelo na sebi značaj slovenskih »novostrujarjev«.

Kmalu po tej borbi pa je prišla reakcija in nekaka stagnacija. Glavni vzrok te prikazni je bil menda ta, ker je tedanji »mladini« nedostajalo izobrazbe, obče literarne, kritiške in filozofske izobrazbe; brez take izobrazbe pa ni dovolj duševne moči niti vztrajnosti.

Po tej borbi pa vidimo, kako je začel v hrvaški literaturi prevladovati realizem ruske smeri. Takšen realizem, osobito, ker je prihajal od naših slovanskih bratov, ni bil napoti našim idealistom. Saj so bila za ta realizem pripravljena tla že z mnogimi prevodi iz Turgenjeva, Gogolja, Tolstega i. dr. Polagoma si je pridobil veljave Šandor Gjalski, in pripoznali so ga za prvega psihološko-socialnega romanopisca. Občinstvo je, kar je bilo takrat velikega pomena, celo priznavalo, da je Gjalski daleč prekosil Šenoo. Okoli njega se je zbralo še nekaj drugih pisateljev, in tako se je razcvetel hrvaški realizem. Mogel bi imenovati nekatere njegove pristaše, kakršni so n. pr.: Kozarac, Borota, Tordinac, Landanjski, Tucić, Simić, Draženović i. dr. Ta smer je socialna, psihološka in tendenciozna. »Vienac« je bil tačas glavni zastopnik realizma, razširjala ga je pa tudi zadrška »Iskra«. To se je godilo vse v prvi polovici tega desetletja. Značajno je tukaj to, da niti do danes razen idealnih »Sanj« nimamo niti enega večjega dela Zolovega prevedenega; Maupassanta pa so prav radi prevajali. Zola in ves pariški naturalizem je bil preradikalni našim »realističnim« idealistom.

Sredi tekočega desetletja so se začeli nekoliko bolj pogostoma javljati nekateri novi talenti. Ti mladi talenti so posegali nekako instinktivno po širših kozmopolitiških snoveh; rodoljubnih pesmi je bilo čimdalje manj; občečloveški problemi so stali v prvi vrsti i. t. d. V tej dobi je največ pesnil naš brez dvoma največji moderni pesnik Kranjčević; pesnil je o najvišjih vprašanjih človeškega življenja, opeval najširše humanitarne ideje. Gjalski je takrat pisal svoje »Male pripovjesti«, ki niso ni patriotske ni socialne; Gjalski razpravlja marveč v njih etiške, psihološke in filozofske probleme, uči novo moralo in filozofijo, vmes govori o spiritizmu in o mistiki. Kozarac, do tedaj prvi socialno-tendenciozni pisatelj, se začenja čimdalje bolj poglobljati v psihologijo. On se sedaj ne peča z ekonomsko-socialnimi

vprašnji za preporod hrvaškega ljudstva, nego zanimajo ga duševni problemi in duševna regeneracija; ne drži se več samo Slavonije in njenih odnošajev, nego piše n. pr. čisto subjektivno povest »Tri ljubezni« in pa kozmopolitiško - psihološko študijo »Mira Kodolićeva«. V tej dobi so se porodile tudi Tresićeve filozofsko-refleksivne pesmi. Iz vsega tega se vidi nekak preobrat. Vidimo, kako se pisatelji prvaki in z njimi vred vsa literatura umiče nekako v sebe, kako se odteza od zunanjih, dnevnih, društvenih vprašanj in kako se naravnost aristokratizuje in rafinuje.

In to je značajna prikazen. V tej dobi postaja na Hrvaškem javno življenje zaradi strankarskih in osebnih prepиров, v katerih prevladuje fraza, neznosno. Hrvaško občinstvo pa, za katero se do sedaj ni brigala nobena stranka, da ga vzgoji in da mu poda prikladnega štiva v časnikih ali v knjigah, je apatiško za vse duševno gibanje. Na eni strani stoji birokracija, na drugi nebrižna, zmerom in povsod enaka buržuazija, med tema dvema kamenoma zanemárjeno, siromašno ljudstvo, ki so ga potisnili »voditelji« v strankarske borbe.

Ali se more književnost v takih razmerah demokratizovati, čimdalje bolj sicializovati? Javne razmere so prisilile književnost, da se je obrnila na znotraj, v dušo, da se izogne vsem enostranskim malenkostim, na drugi strani pa jo ovirajo žalostne, neurejene književne neprilike. In tako se je rodil iz vsega tega Gjalskega satiriški roman »Radmilović«, v katerem pisatelj riše tragedijo in katastrofo nekoga občutljivega književnika, ki propada materialno, in katerega naše politično-socialne razmere privedo v blaznico. Kakor so »Male pripovjesti« znak poglobljanja, aristokratizovanja, tako je »Radmilović« slika in obtožba književnih razmer.

* * *

Toda tako ni moglo dalje ostati. One tuintam raztresene novejšje, modernejše stvari, ki so prihajale v javnost, so bile takorekoč vtihotapljene. »Vtihadapljene« pravim zato, ker so zašle v časopise po največkrat zaradi priznanega imena pisateljevega, in ker jih niti uredniki niti kritiki niti čitatelji niso prav razumeli, in zaradi tega tudi niso izzvale odpora; tretjič pa zato, ker so prišle na svetlo v nedolžni, decentni obliki —, kar je pri nas važnega pomena. Lahko govoriš o vsem, samo govori tako, da te ne bodo razumeli; ne izražaj se jasno, odkrito, možato, nego dotakni se kočljive stvari rahlo. To pa je pogloblitna zapreka razvoju naše kakor sploh vsake književnosti, vsakega duševnega, kulturnega življenja. Ta hipokrizija, to

zamolčavanje svojih misli, ta limonada in to zatajevanje svoje individualnosti — vse to je provzročilo, da je vse naše javno in zasebno življenje nizkotno, filistrozno, konvencionalno, malenkostno in lažnivo. Kakršno življenje, takšna umetnost. Težko je najti izrazitih tipov, in to zato, ker ne najdeš odkritih značajev. Na videz sta vladala sklad in mir, toda ta mir je bil prisiljen, in pod tem plaščem sta se skrivali laž in brezznačajnost. Ta mir je bil znak apatije, in publika sama je bila apatična. Vsled tega je bila literatura sama blede, brez elementarne moči in brez krvi, brez svežosti, brez ekspanzivnosti, jedrnatosti in originalnosti. To je bil mir organizovane cenzure, politiške, cerkvene in patriotske; in ti dve poslednji: cerkvena in patriotska, ki sta prihajali s kodeksi svoje etike, estetike in svojega rodoljubja, sta bili najhujši . . .

Ko pa so prišli mladi pisatelji pod zastavo modernosti, je morala nastati borba, je moral priti sokob. Mladina je videla, da zije med njo in med starimi prepad, ki ga je hotela makari preskočiti, če ga že ni mogla premostiti. Revolucionarni nastop mladih pisateljev je opravičen, ker provzroča borbo, v kateri se krešejo ideje in misli, kjer se razvija večja energija, in kar je glavno, občinstvo se v takem boju predrami iz letargije in se vpraša: čemu vse to?

In mladi hrvaški pisatelji imajo vsaj to zaslugo, da so vzbudili zanimanje za stvari, za katere se prej nihče ni brigal.

Leta 1897. so hrvaški dijaki v Pragi začeli izdajati list »Hrvatska misao«, ki je otvoril mladeži širše obzorje; mladež je takrat stopila na svoje noge in se osvobodila vsakršnega strankarstva. Leta 1898. so začeli izhajati listi: »Novo doba«, »Narodna misao«, »Nezavisnost«. Šarić se naslanja na besede Heinejeve: »Ich bin ein Dichter gewesen, das heisst ein Kämpfer sein«. Dalje pravi isti pisatelj: »Književnik se ceni po tem, kolikor ima svojega (svojih misli). On deluje na čitatelja, ako izrazito predstavlja neko misel, neki nazor o življenju... Za pesnika ni dovolj, da ima neko mišljenje, nego to mišljenje mora biti takšno, ki vso njegovo osebnost prešinja. Pravi književnik dela po svoji notranji potrebi; njegova dela so prešinjena z njegovimi borbami in sumnjami. Pri pravem pisatelju je duševni razvoj organski: eno mišljenje se razvija iz drugega . . . Narodna književnost ima pomen samo v toliko, v kolikor je v zvezi z dejstvenim narodnim življenjem, z njegovimi potrebami in z njegovimi ideali. Ako književnost pretrga zvezo z življenjem, izgubi ves vpliv svoj.

* * *

Proces napredka je podoben valu. Val beži dalje, nekateri delci se popenjajo kvišku, drugi padajo, ker nimajo upora. Tudi mladi in stari se vrste po istem zakonu: eni se dvigajo, drugi padajo. Spor med starci in med deco je tako star kakor svet. Ta spor je pogoj napredku, tega spora ne moremo odstraniti. Idilski mir pomenja le stagnacijo; podoben je luži, v kateri se izlegajo žabe.

Bržko »mladi« občutijo nezadovoljnost in začno s kritičnimi očmi gledati na dosedanje življenje in na prvake — je to prvi znak za emancipacijo. Seveda pravijo: »Počakajte, vi mladi, in pripravljajte se, dokler ne pride vrsta na vas«! Toda kdo naj to določi? Jaz pridem na vrsto takrat, kadar občutim v sebi nezadovoljnost in moč, da se dvignem pa da krenem po svoji poti, da si poiščem svoje, nove zvezde.

V drugi polovici leta 1897. je začel v Spletu izhajati polmesečnik »Novi vek« pod uredništvom znanega pesnika, dramatika in romanopisca dr. Antona Tresića-Pavičića. Mnogi so se nadejali že od samega naslova temu listu novega življenja. Toda »Novega veka« program je bil diametralno nasproten smeri, v kateri je živela mlada generacija. Na eni strani si videl politiško smer Starčevićeve leve, potem državnopravni program i. t. d., na drugi strani pa si takoj opazil razne obzire in celo načela literarne, klerikalne in estetičarske kritike. Na čelu tem kritikam je bil frančiškan dr. Šegvić.

Po teh načelih bi morala umetnost služiti etiki, da ljudi vzgaja, morala bi biti idealistna i. t. d., potem bi morala služiti estetiki, da se pokorjava pravilom, ustanovljenim ali posnetim po najboljših umotvorih; umetnost bi morala biti patriotska, agitatorska; posebno ulogo v taki umetnosti bi moral igrati historizem i. t. d. Torej vezi in sponse na vse strani! Teorija, doktrinarno filozofovanje in pa nekak absoluten apriorizem — vse to je slepilo te ljudi, da niso mogli videti, da umetnost pravzaprav nima v sebi te sposobnosti in izven sebe tega namena, da bi ljudi popravljala in poboljšavala v moralnem zmislu. Ti ljudje niso mogli pojmiti, da se velika dela, recimo, s katoliškim duhom in jedrom ne dajo ustvariti siloma, ako ni ves duh dotične dobe takšen; niso razumeli, da so baš ona dela, po katerih so posneta pravila estetike, bila svoj čas revolucionarna in pa estetiško secesionistična; tistim ljudem ni hotelo iti v glavo, da estetika ni pusta mehanika, in pa da umetnost sploh ne sme posnemati, najmanj pa posnemati starih umotvorov i. t. d.

»Novi viek« je mislil, da je njegova smer edina spasonosna; lahko se je naslanjal na avtoritete, in to na tehtne avtoritete: na vero, na rodoljubje in na moralo. K vsemu temu si je privzel še tradicionalizem, in — reakcionarstvo je bilo gotovo. Vse to omenjam radi tega, ker je »Novi viek« začel pobijati »Mladost«, še predno se je porodila nje prva številka.

»Mladost« je pisala v svojem programu med drugim: »Mi moramo biti mladi, če hočemo živeti. Duševna starost nas vodi v propast. Mi si moramo ustvariti svoje mišljenje sami, ker mišljenje naših očetov ni več za nas; oni so si ga bili ustvarili zase in za svoj čas. Nova doba — nove zadače, nova stremjenja . . . Ni treba, da bi naši pisatelji oponašali tujce, nego treba je samo, da sprejmo v sebe tisto svobodo, ki jo diše nova književnost zapadna in severna . . . Posebno se hočemo pečati z važnim in zanimivim ženskim vprašanjem« . . .

»Mladost« je bila torej izšla januarja meseca 1898. l. s tem novim programom, ki je zadel ob velike zapreke v domovini. Že prvi broj je bil prinesel obilo zanimivih člankov. Vredni tovariši temu broju so bili vsi naslednji broji, v katerih so razni pisatelji naši pisali o temeljnih vprašanjih umetnosti sploh.

* * *

Ko je prenehala »Mladost« izhajati, so »mladi« vkljub temu napredovali. Čimdalje bolj se je čutil novi duh. In tudi dunajska »Secesija« je dobro vplivala. Mladi so se okrepili. Zanimivo je to, da se je tem modernistom vsaj za hip bil vdal celo stari »Vienac« — takisto kakor se je bil svoj čas vdal realistom. (Primeri njegovo lanjsko velikonočno številko.) Tudi je odpiral »Vienac« poslej svoje predale modernim pisateljem. Značaj teh spisov je bil dekadentne in simbolistiške smeri. Ako je na značaj produkcije mlade Hrvaške vplival zapad, to je na teoretiško stran tega gibanja deloval pokret dunajskih secesionistov. Dunajski vpliv ji ni škodil. Od dunajskih secesionistov se je naučila vztrajnosti in produktivnosti, in kar je poglobitno: izvesti se je morala dosledno in brezobzirno nekaka revizija vsega našega javnega in privatnega nazora o svetu. Mlada Hrvaška je tudi hotela z vsem svojim delovanjem pokazati, da se je ločila od preteklosti, da je zares mlada in da polaga temelje novi dobi.

Osnovalo se je bilo »društvo hrvaških književnikov«, ki bi eventualno izdajalo svoj list, ki bi prirejalo predavanja in ki bi branilo

književnike svojevolji raznih založnikov in urednikov i. t. d. Društvo je imelo radikalne ideje, velike osnove. »Hrvatska misao« se je bila že postavila po robu »Matici Hrvatski«, češ, da ona s svojimi najcenejšimi društvenimi izdajami ubija vsako privatno založništvo. Mladi književniki so hoteli ustanoviti književno zadrugo, v kateri bi odločevali sami literati. Toda društvo je postalo društvo vseh hrvaških literatov, starih in mladih. Morali so se sklepati kompromisi, ki povsod in vselej samo zavirajo napredek. Zdaj je to društvo spojeno z društvom hrvaških umetnikov, kateremu je predsednik slikar Vlaho Bukovac.

Ko je bila »Mladost« prenehala izhajati, so morali »mladi«, ker niso imeli več svojega organa, s starimi listi sklepati kompromise, ako so hoteli v njih svoje spise objavljati. In to je glavni vzrok, da so dandanes ti »mladi« tako potrti. Če so izdali devizo: »popolna svoboda ustvarjanja«, so morali zahtevati tudi »svobodo dela«. To svobodo so si hoteli izvojevati, pa izvojevati si jo z delom, ker so se borili v javnosti za javno svobodo . . .

* * *

Lanjskega leta je izdal profesor Kuhač proti »mladim« brošuro z naslovom: »Anarhija v hrvaški književnosti in umetnosti. Poslanica našim umetnikom secesionistom in književnim dekadentom«.

Ta brošura je pamflet na naše umetnike. Pisatelj v svojem spisu ni pokazal toliko zgodovinskega nazora o stvari, da bi mogel razumeti, da je tudi modernizem naravni sin evolucije, da je samo nov člen v verigi napredka. On proglašča vse moderno za tuje blago, obdolžuje umetnike, da so podmičeni(!) po tujcih, da demoralizujejo ljudstvo, da so izdajice in sovražniki svojega naroda. In vse to v imenu morale in patriotizma! Potem razlaga profesor Kuhač svoje nazore o tem, kaj je lepo, grdo, o resnici in jasnosti, o nravnosti, o rodoljubju in umetnosti . . . Naj navedem samo nekaj njegovih nazorov!

Kuhač piše: »Umetnost mora prikazovati tisto lepoto, ki so jo kulturni narodi smatrali in jo smatrajo za lepoto«.

Torej je lepota nekaj neizpremenljivega?

Toda ne!

Kuhač piše: »Lepota ni nič absolutnega, nič zase obstoječega«.

Torej je nekaj relativnega, izpremenljivega.

Kuhač piše: »Vsak kulturni narod čuvstvuje drugače; na to čuvstvovanje vplivajo: pleme, temperament, zunanje prilike, vera, vzgoja ter to, kako so se razvila v kakem narodu svojstva uma in fantazije«.

Vendar pa Kuhač drugje ne dovoljuje, da bi tudi vsak umetnik kot individuuum čuvstvoval po svojem!

Kuhač piše: »Umetnost povečuj obstoječe ideale«.

Kaj pa: novih idealov nam ni treba? . . .

Ta Kuhačeva brošura je izzvala veliko polemiko. Dr. Frank je spisal knjižico: »U obranu hrvatskih umjetnika«, Ivo Pilar spis: »Secesija« in Kuhač zopet odgovor na Pilarjevo »Secesijo«. Frankova knjižica ima značaj odvetniškega obrambenega govora. V sedmerih poglavjih dokazuje protislovja Kuhačeva. Nazori dr. Franka o goloti in lepoti so v protislovju z nazori in smotri secesionistov. Pisatelj pravi, da ima umetnost pokazati lepoto človeškega telesa, a to baš zametuje secesija kot anahronizem in arhaizem. Moderni umetniki prikazujejo gola telesa zato, da izražajo dušo, ter da jih v tem izraževanju ne motijo ne kostimi ne obleka. Na proizvodih modernistov ne vidimo vselej lepih teles, ker se vse osredotočuje na licu, v očeh ali v gibanju. Lepota forme se ne kultivira kakor poprej (helenizem), niti se ne idealizira kakor za renesanse, niti se ne prikazuje odurno kakor pri nekaterih psevdonaturalistih; telesne oblike se prikazujejo le zato, da se z njimi ali v njih prikaže dispozicija in duševna borba. Nago telo samo na sebi ni svrha, nego samo sredstvo.

In sedaj nekaj misli iz Pilarjeve »Secesije«. Pilar piše med drugim: »Secesija ni nova umetniška šola, marveč se bori proti vsaki šoli. Vsak umetnik ima popolno svobodo ustvarjanja, ker išče novih potov, nove umetnosti. Secesija je negativna smer, ker je pretrgala vezi z dosedanjo umetnostjo, ki je tradicionalna, ki osobito posnema in oponaša grško umetnost ter se ni pomaknila od grške umetnosti in od renesanse ne za eden milimeter dalje, ki ni sprejela nikakih novih elementov, nego je samo pusto prikazovanje oblik, vnanjosti. Ta umetnost ni pazila na dušo, ni hranila in ogrevala srca, ni izpodbujala k velikim mislim, ampak je samo dražila človeška čutila, oko ali uho . . . Nova umetnost pa mora izražati vse najsubtilnejše občutke in čuvstvovanje današnje strašno komplicirane človeške duše . . . Kakor vsak začetek, tako so tudi prvi koraki mladega gibanja nestalni, često pretirani, fantastni, bizarni

in preradikalni; toda po teh stranpotih posameznih umetnikov se ne sme obsojati ves moderni umetniški pokret. Deviza secesionistov pa je, da umetnik bodi popolnoma svoboden v svojem stvarjanju, da bodi iskren. Ena je umetnost, ena morala. Zato je tudi za lepoto samo eno merilo. Moderna umetnost hoče biti tudi demokratska, dočim je bila dosedanja umetnost bolj aristokratska. Slovanskemu duhu ugaja psihiška smer moderne umetnosti, in zato je zanimivo, da je prvak nemške »moderne« po rodu Poljak ¹⁾ (Stanislav Przi-biszewsky).

Na Češkem se je »moderna« porodila poprej nego na Dunaju; in tudi mi Hrvati nočemo zaostati za drugimi narodi; tudi mi smo začeli svoje umotvore meriti s splošnim svetovnim merilom, ker hočemo stopiti v prve vrste človeštva» . . .

To bi bile glavne misli Pilarjeve brošure.

Na Pilarjevo razpravo sta obširno odgovorila Kuhač in Tresić. Kuhač je sedaj veliko bolj skromen in miren, nego v svoji prvi brošuri. Tresić pa brani klasično umetnost, katera da je vrhunec ustvarjanja človeškega duha, zagovarja moralo in se ne strinja s tem, da bi morala biti bodoča umetnost rezultanta raznih svobodnih poskusov, nego pravi, da so za prepород umetnosti potrebni geniji itd.

* * *

Nova doba je doba emancipacije. Filozofija se je osvobodila od teologije, država od cerkve, človek se osvobaja od društvenega konvencionalizma, subjekt ob objekta. Človek hoče, da so mu vse strani njegovega bistva svobodne, da se tako vsaka posamezna stran v življenski borbi čimbolj izostri, izpopolni in ojači. Hoče, da mu je duh svoboden, ker hoče, da mu je plodovit in močan. Angleški sociolog Spencer pravi, da je umetnost nastala iz igre, s katero si je človek tratil svobodni čas. Tolstoj gleda na umetnost preveč spekulativno, Herman Bahr pa je zamenil izvir umetnosti z umetnostjo samo. Resnica je, da je umetnik tisti človek, ki vidi to, česar drugi ne vidijo, ki čuti močnejše, fineje, globlje in više od drugih, pa čuti potem potrebo, da celo to razpoloženje duše iznese na dan. Zakaj književnik piše, slikar slika, pevec peva? Zakaj mati rodi? Zato, da ima dete, da ga vidi, da ustvari novo življenje, da sama iz sebe izrodi plod ljubezenskih razmer; ta plod ji bo obenem podaljšal njeno individualno življenje samo. Ali ni podobna temu tudi geneza

¹⁾ Žalostno dovolj, da pomaga Slovan bogatiti književnost svojemu tla-čitelju.

Prevoditelj.

umetnosti? Človek je prejel v sebe mnogo vtiskov, in vse to se je v duši pretvorilo v moči, ki silijo na dan: v misli, čuvstva, občutke, slike, ritme, barve, zvoke, črte i. t. d. Umetnik ustvarja torej, da ima pred seboj znak svoje duše, da ima dete, ki ga ljubi, da vidi samega sebe, da projicira v konkretnost svoj duh, da ovekoveči trenutke minljivega življenja. Umetnik je ustvaril delo in ga ljubi tem bolj, čim globlje ga je nosil v sebi, čim bolj je to njegovo delo odsev njegovega bistva . . .

* * *

Med tem so se umetniki pripravljali na umetniško razstavo.

Razstavo so slovesno odprli. Nekaj mladostnega, južnega, živahnega, polnega solnca in luči in toplote je odsevalo z vseh umotvorov. Moderni naši slikarji so daleč nadkrilili naše moderne književnike. Ljudje so videli na razstavi sveže, krasne barve, silne slike in vesele umetniške narave.

No seveda je tudi ta razstava zadela ob nazadnjaške nasprotnike. »Katolički list« se je spotikal n. pr. ob »nemoralnih nuditetah«; urednik Korenić je izdal posebno brošuro o nagih slikah in je trdil, da cerkev nikakor ne more dovoliti prikazovanja nagega telesa človeškega. Tudi Izidor Kršnjavi je izdal brošuro »Kritička razmatranja«, v kateri dokazuje, da secesija ni nič novega. Tudi Kršnjavi se spotiče v nekem zmislu ob nagotah . . .

Umetniki so bili priredili v svojem »Umetniškem domu« javna predavanja. Predavala sta dr. Tresić in dr. Marković. Oba sta napadla moderne umetnike v njih lastni hiši. Tresić je priznal veliki pomen idejke, samo žal je, da bi bilo več zgodovinskih slik in več narodnih motivov.¹⁾ Markovićevo predavanje pa je bilo docela akade-

¹⁾ Narodni moment v umetnosti, ki ga poudarja dr. Tresić, je vreden, da ga moderni hrvaški umetniki, s katerimi sicer odkrito simpatizujemo, resno uvažujejo. Saj je narod v celoti svoji samo razširjena osebnost, velika sumirana individualnost. Ako od pravega umetnika (pesnika, glasbenika, kiparja, slikarja...) po vsej pravici pričakujemo, da nam podaje v svojih umotvorih svojo lastno dušo, svojo individualnost, svoj »jaz«, ker mora imeti njegova individualnost nekaj posebnega, le njemu lastnega, potem smemo tudi pričakovati, da nam isti umetnik, ki je svojega naroda sin, črpa iz velike individualnosti narodove. Vsak narod ima — vsaj dandanes še! — nekaj posebnega, smeli bi reči, ima svojo »dušo«, svoj »značaj«, svoj kolorit, po čemer se loči od drugih narodnih individualitet. Da se mora ta narodni moment izražati tudi v umetnosti dotičnega naroda, je čisto naravno. To potrjuje pesništvo, glasba, slikarstvo in kiparstvo raznih narodov. In čim bolj »naroden« je umetnik, tem zanimivejši in tem izvirnejši je med svojimi svetovnimi tovariši. Svetovna umetnost je harmonija posameznih, narodnih, specifičnih umetnosti. Kako različna je n. pr.

miško-teoretiško polemizovanje s Pilarjem in Gjalskim. V »Hrvatskem salonu«, ki ga je društvo umetnikov izdajalo, dokler je trajala razstava, je objavil Gjalski navdušeno poslanico modernim umetnikom. V tej poslanici pravi med drugim: »Mene najbolj veseli, ko vidim, da ste moderni, da razumejete svojo dobo ter hrvaško umetnost postavljate v isto vrsto z umetnostjo vsega kulturnega sveta. Na ta način najlepše služite umetnosti sami in najgotoveje koristite svoji domovini, svojemu narodu in njegovim kulturnim težnjam . . . Tudi mi nismo več ločeni od naprednih in novih struj kulturnega sveta, tudi mi čutimo potrebo napredka v umetnosti . . . Posebno želim, da čuvajte vsekdar kakor največjo svetinjo umetniško svobodo, svobodo svojega prepričanja, svobodo svojega mišljenja in svojega ukusa. Ne ozirajte se na nikakršne zahteve, ki prihajajo izven sfere vaše

japonska umetnost od evropske — in vendar je tudi umetnost, ki vzbuja pri nas čimdalje večje zanimanje . . .

In ravno moderna umetnost, ki si je nadelala ime »secesija«, ker se je osvobodila vseh tradicij in šablon, bode čisto dosledno in rada posegala po narodnih motivih. Tu je vse polno izvirnosti. Iz tega gibanja se ne porodi neka abstraktno-človeška-mednarodna umetnost, ampak ravno narobe: Umetnost (upodablajoča umetnost namreč) postane silno raznovrstna, čimdalje bolj izvirna, nova, realistična, narodna . . .

In Slovanstvo ima v sebi še veliko neizčrpanih in umetniško neporabljenih svojstev!

Zlasti pa imajo Jugoslovani še dosti značilnih, izvirnih črt in potez. Hrvaška, srbska in bolgarska narodna noša je gotovo nekaj individualnega, takisto razne šege, običaji ljudski. Vera je med Srbohrvati in Bolgari tesno spojena z narodnim bistvom; napevi, plesi narodni dajejo mislečemu umetniku, ki se poglubi v dušo svojega naroda, ki je kolikor toliko tudi del njegove duše, obilo snovi za upodabljanje, svobodno presnavljanje in prestvarjanje . . .

In še nekaj!

Tudi največji, svetovnoznan umetnik, čigar umotvori so postali občečloveška last, ostane in mora ostati svojega naroda sin. In čim genialnejši je tak umetnik, tem tesneje se bo oklepal svojega naroda; on bo pospeševal kulturni razvoj svojega ljudstva, se bo boril po svoje za svobodo njegovo in jo po svoje branil povsod. Kot pravi umetnik sicer ne bo delal po kakih zunanjih vplivih, niti se ne bo dal voditi od kakih strankarskih struj, toda iz samega sebe bo upodabljal in kazal svetu specifično svojstvo svojega ljudstva; kazal bo in dokazoval bo s svojimi umotvori, da je njegov narod nekaj zase obstoječega, ki se hoče ohraniti v borbi za obstanek. Potemtakem bode tudi najgenialnejši umetnik dober in vzoren rodoljub v najplemenitejšem pomenu besede. Ali nista slavna slikarja Vereščagin in Rjepin tudi v umetnosti prava Rusja, idealna rodoljuba? In Brožik, Aleš, Vješin, Uprka — niso li v svojih slikah pred vsem Čehi? Takisto je med hrvaškimi umetniki n. pr. genialni Vlaho Bukovac pokazal, da je naroden umetnik . . .

umetnosti, ne priznavajte nikakih opominov in ne marajte za nikake proteste od takih strani, ki so prisiljene že po svoji naturi, da teko zmerom pó eni in isti kolesnici. Vsak umetnik naj si čuva svojo umetniško individualnost, kajti samo tako bo mogel ustvariti ono, kar želi njegova duša«

Kakor Gjalski, tako so še nekateri drugi pisatelji pisali v »Hrvatskem salonu« z velikim navdušenjem o moderni umetnosti. Markovičevim pedantovskim izvajanjem je Gjalski duhovito odgovoril v »Vencu« ter temeljito in prepričevalno obrazložil svoje in svojih tovarišev, slikarjev in kiparjev, umetniško stališče . . .

Novi urednik »Vienca« pravi, da to, kar so modernisti označili za moderno, v kolikor je dobro, da ni novo, v kolikor pa je novo, da ni dobro . . .

Za sedaj bi bili torej naši stari našim mladim zaprli usta. Mladi so si osnovali sicer svoje društvo, imeti bi pa morali tudi svoje glasilo, in tega nimajo. In vendar bi naša »moderna« potrebovala tribune, s katere bi mogla svobodno provesti v teoriji revizijo vsega našega kulturnega stanja, v praksi pa ustvarjati svobodna dela, ki bodo tako krepka, da jih bodo naši ljudje radi čitali, ki bodo tako trajna, da prežive svojo dobo, tako bogata, da odpro našemu občinstvu nove razglede . . . Naše občinstvo pričakuje takih del. Sicer pa je že čas, da preneha pri nas tekmovanje z besedami, pa da se

Jugoslovani bijemo krut boj za obstanek svoje individualnosti. Sredi tega boja živi tudi umetnik. Ta milieu mora vplivati na njegovo ustvarjajočo dušo. On ne more drugače, kakor da se po svoje, umetniško udeležuje tega boja. In ako kot žrec boginje umetnosti kaže nasprotnikom svoj narod v svojih umotvorih, se s tem ne ponižuje, nego ostane zmerom na idealni umetniški višini, obenem pa je vendar — patriot.

Jovanovičeva slika, ki predstavlja »Begunce«, prizor iz hercegovinske vstaje, je resničen umotvor, čeprav je slika »narodna«. »Ranjeni Črnogorec« Črmakov in pa njegova ujeta hercegovska dekleta — so priznani umotvori, čeprav so motivi narodni in celo tendenciozni.

Veselilo nas je, da smo tudi na zadnji razstavi mladih hrvaških umetnikov videli nekaj narodnih motivov; na bodočih razstavah pa si jih želimo videti še več!

Isto je z zgodovinskimi slikami, katerih si tudi iz tehtnih razlogov več želi dr. Tresić. Zgodovina Jugoslovanov, zlasti Bolgarov, Srbov in Hrvatov ima brez števila dramatičnih prizorov, ki kar izzivajo čopič genialnega slikarja, da jih prikaže svetu v pestrih barvah in smelih podobah. Kako bogata je samo najnovejša balkanska zgodovina!

Tudi to je vse novo, izvirno, ki pričakuje samo izvirnega, genialnega umetnika — secesionista . . .

Prevoditelj.

začne tekmovanje z deli. Naša »moderna« bi morala biti zarja novega življenja, in to ne samo literarnega in umetniškega, nego tudi socialnega, moralnega, intelektualnega in političnega, z eno besedo: naša »moderna«, naj bi bila preporod vsega našega individualnega bistva.

Moja sonata.

1.

Jesen mi vlada v duši neveseli,
upadli so cvetovi mojih lic . . .
Glasovi sladkih strun so odbrneli,
na jug spominov šli so z jato ptic.

Osamljen in pozabljen je moj vrt . . .
Kako dehtel je, vabil me ljubeče!
V svetišče je stopila moje smrt,
akat se je osul ljubezni sreče!

2.

Akat se je osul ljubezni sreče
v najlepšem cvetu sredi plodnih let,

~~po zimni noči in notem vala nepoč,~~
raznaša veter meni jih v posmeh!

Ah, noč se s sni nekoč je nanj spustila,
nje topli dihi so ljubeč ga greli . . .
Ljubila sta se, ah, tako ljubila —
kristali so ledeni ga objeli.

3.

Kristali so ledeni ga objeli,
življenja kal so zamorili mu,
in ko so žarki solnčni zagoreli,
kot luč ob odru so svetili mu . . .